

Televisio-ohjelmat opetuksessa

Televisio-ohjelmien opetuskäytön lisensointi digitaalisessa ympäristössä

Opetusministeriön julkaisuja 2006:46

Televisio-ohjelmat opetuksessa

Televisio-ohjelmien opetuskäytön lisensiointi digitaalisessa ympäristössä

Opetusministeriön julkaisuja 2006:46

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi>

<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Kansikuva: Milla Moilanen

Taitto / Ombrytning: Mari Soini, Yliopistopaino

Yliopistopaino / Universitetsstryckeriet 2006

ISBN ISBN: 952-485-239-X (nid.)

ISBN 952-485-240-3 (PDF)

ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2006:46

Sisältö

1	Taustaa	8
2	Selvitys	9
2.1	Selvityksen tavoitteet	9
3	Opetusnauhoituksen lisensiointi	10
3.1	Sopimuslisenssijärjestelmä	10
3.2	Oikeudenomistajat	11
3.2.1	<i>Tekijät ja esittävät taiteilijat</i>	11
3.2.2	<i>Av-tuottajat</i>	11
3.2.3	<i>Televisio-ohjelmien lähettäjäryitykset</i>	12
3.3	Nykyiset opetusnauhoitussopimukset	12
3.3.1	<i>Taustaa</i>	12
3.3.2	<i>Nykytila</i>	12
4	Lisensioinnin kehittäminen	14
4.1	Sopimuslisenssi ja uudet käyttötilanteet	14
4.2	Teknologian kehitys	15
4.3	Av-aineiston käyttötarpeet oppilaitoksissa	16
4.3.1	<i>Televisio-ohjelmapankki</i>	17
5	Sopimusjärjestelyn mahdollisia malleja	19
5.1	Nykyisen sopimusmallin tausta	19
5.2	Sopimuslisenssijärjestöjen asema	19
5.3	Tekniikat tv-ohjelmien tallennuksen ja käytön järjestämiseksi	20
5.3.1	<i>Taustaa</i>	20
5.3.2	<i>Streaming vai downloading</i>	20
5.3.3	<i>Suojausmenetelmät</i>	21

5.4	Välittäjä	21
5.4.1	<i>Valtakunnallisella välittäjällä mediapalvelin</i>	22
5.4.2	<i>Alueellisilla välittäjillä mediapalvelimet</i>	23
5.4.3	<i>Kouluilla omat palvelimet</i>	24
5.5	Opettajien oma tallennus	25
5.5.1	<i>Opettaja tallentaa omaan käyttöönsä</i>	25
5.5.2	<i>Koulujen välinen vertaisverkko</i>	25
5.6	Tv-yhtiöiden mediapalvelimet	25
6	Yhteenveto	26
6.1	Tekninen malli	26
6.2	Vertaisverkkomalli	26
6.2.1	<i>Vertaisverkon hyödyt</i>	26
6.2.2	<i>Vertaisverkon ongelmat</i>	27
6.2.3	<i>Esimerkki: BBC:n tutkimus</i>	28
6.3	Lisensiointimallit	28
6.4	Opetuskäytön muutosprosessi	29
6.5	Jatkotutkimukset	30

Termien selityksiä ja lyhenteitä

DRM – Digital Rights Management.

DVD - Digital Versatile Disk.

Kryptaus, salaus – Salausta eli kryptografiaa käytetään yleisimmin internetliikenteen suojaamiseen, tietoturvaan.

Streaming – Tiedonsiirtotapa, jossa tiedoston sisältöä esitetään käyttäjälle samanaikaisesti kuin sitä lähetetään.

Vertaisverkko, P2P - Tietokoneverkko, jossa ei ole kiinteitä palvelimia tai asiakkaita, vaan jokainen verkkoon kytketty kone toimii sekä palvelimena että asiakkaana verkon muille koneille. Vertaisverkkoon kytkeytynyt käyttäjä voi vertaisverkko-ohjelman avulla sallia tietokoneensa kansioihin tallennettujen tiedostojen lataamisen muille käyttäjille.

Esipuhe

Suomessa siirrytään digitaalisiin televisiolähetysiin 1.9.2007 alkaen. Digitaalisuus avaa myös uusia mahdollisuuksia televisio-ohjelmien opetuskäyttöön. Tämä selvitys pyrkii kartoittamaan eri vaihtoehtoja järjestää televisio-ohjelmien opetuskäyttö huomisen täysin digitaalisessa ympäristössä.

Opetusministeriö ja tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ovat sopineet oppilaitoksissa tapahtuvasta televisio-ohjelmien nauhoittamisesta vuodesta 1984 lähtien. Sopimus koskee opetuskäyttöön soveltuvien kotimaisten ja ulkomaisten tv-ohjelmien nauhoittamista lähinnä VHS -kaseteille tai DVD -levyille ja näiden tallenteiden käyttöä opetuksen yhteydessä. Televisio-ohjelmia voi tällä hetkellä nauhoittaa Yleisradion 1 ja 2 kanavilta sekä MTV3 kanavalta. Sopimuksen perusteella oppilaitosten henkilökunta voi tallentaa ohjelmia. Lisäksi Kuntien oppimateriaali- ja audiovisuaaliset keskuskeskukset saavat tallentaa ohjelmia oppilaitosten käytettäväksi.

Vuoden 2007 alusta voimaan tulevat tekijänoikeuslain uudet sopimuslisenissisäännökset mahdollistavat sopimisen tekijöitä laajasti edustavan järjestön kanssa entistä laajemmasta ja moderneja teknisiä ratkaisuja hyödyntävästä ohjelmien käytöstä. Uudet säännökset soveltuvat myös verkkokäyttöön. Tulevaisuuden sopimukset voisivat näin ollen kattaa esimerkiksi ohjelmien digitaalisen tallentamisen ja välittämisen yleisölle esimerkiksi oppilaitoksen sisäisessä tietoverkossa.

Nyt käsillä oleva selvitys on merkittävä askel televisio-ohjelmien opetuskäytön kehittämisessä. Selvityksessä kuvataan olemassa olevan oppilaitoslisensoinnin rakenne sekä esitellään ja arvioidaan mahdollisia tulevaisuuden käyttö- ja lisensointimalleja. Selvityksen toivotaan tarjoavan näkökohtia ja ajatuksia myös opetusaineistoa hyödyntäville oppilaitoksille ja opettajille. Osana selvitystä on teemahaastattelujen avulla kartoitettu alan intressipiirien ja asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, millä tavoin televisio-ohjelmien käytön oppilaitoslisensointia tulisi kehittää täysin digitaalisessa ympäristössä.

Selvityksen kirjoittanut Kopioston projektilakimies Henna Hartikainen. Tutkimusasetelman hahmottamiseen ovat panoksensa antaneet Arto Tamminen ja Tommi Nilsson Kopiostosta. Tutkimuksen johtoryhmän puheenjohtajana on ollut Jukka Liedes opetusministeriöstä ja jäsenenä Jorma Waldén opetusministeriöstä sekä Pekka Rislakki ja Jukka-Pekka Timonen Kopiostosta. Johtoryhmän sihteereinä ovat toimineet Outi Somervuori ja Suvi Oinonen.

Tutkimuksen johtoryhmän puheenjohtaja

Jukka Liedes

1 Taustaa

Tässä selvityksessä käsitellään televisio-ohjelmien digitaalista opetuskäyttöä ja sen lisensointia. Tarkoituksena on kuvata nykyisen lisensointijärjestelmän kehittämistarpeita ja ehdottaa muutoksia voimassa olevaan järjestelmään. Selvityksen laatimisen tarvetta ovat lisänneet teknologian kehitys, tekijänoikeusjärjestelmän murros ja opetussektorin muuttuvat tarpeet televisio-ohjelmien käyttäjänä. Selvitys kuuluu osana opetusministeriön ja tekijänoikeusjärjestö Kopiostory:n yhteisten tutkimusten sarjaan, jossa tarkastellaan digitaalitekniikan vaikutuksia tekijänoikeudella suojattujen aineistojen käyttöön ja siihen liittyviä tekijänoikeudellisia kysymyksiä.

Suojattua aineistoa välitetään entistä useammin digitaalisesti erilaisissa tietoverkoissa. Uudet televisio-ohjelmat tuotetaan digitaalisesti, ja televisio-ohjelmien lähettäjärytysten arkistoissa olevaa aineistoa muutetaan digitaaliseen muotoon. Sisältöjen digitaalinen välittäminen ja käyttäminen ovat vähentäneet ja tulevat entisestään vähentämään ohjelmien nauhoittamista esimerkiksi VHS-kaseteille ja näiden kasettien jakelua oppilaitoksiin. Digitaalitekniikan yleistyminen televisio-ohjelmien käyttämisessä ja välittämisessä vaikuttaa luonnollisesti myös käyttöä koskeviin sopimusjärjestelyihin, joilla televisio-ohjelmien opetuskäyttö on tehty mahdolliseksi.

Voimassa olevia opetusnauhoitussopimuksia täydentää nykyään av-tuottajien tekijänoikeusjärjestö Tuotos ry:n tarjoama sopimusjärjestely, jossa kunnat

voivat sopia Tuotoksen kanssa kotimaisten elokuvatalenteiden käytöstä opetuksessa.

Tähän mennessä opettajat ovat joko itse nauhoittaneet tv-ohjelmia (VHS-kaseteille, DVD-levyille, tietokoneen kovalevyille) tai ohjelmat on hankittu kouluihin fyysisinä teoskappaleina kunnallisista oppimateriaalikeskuksista. Jonkin verran kouluissa on käytetty internetin kautta on demand – tekniikalla saatavia YLE:n digitaalisia opetusaineistoja. Opetusnauhoitus voitaisiin toteuttaa digitaalisesti jo olemassa olevaa tekniikkaa hyödyntäen: monissa kouluissa on käytössä tietoverkkoyhteydet, tietokoneita, televisiovastaanottimia ja digisovittimia.

Tekijänoikeuslainsäädäntö ja sen muutokset muodostavat lisensoinnille viitekehyksen, jonka puitteissa opetusnauhoitussopimukset voidaan tehdä osapuolten muutoilemin ehdoin. Opetusnauhoituksen lisensointi perustuu tekijänoikeuslain 14 §:ään, joka koskee teoskappaleiden valmistamista opetus- ja tutkimustoiminnassa.¹ 1.1.2007 voimaantuleva 14 §:n uudistus laajentaa mahdollisuuksia sopia teosten käytöstä lisensointiosapuolten keskinäisin sopimuksin. Järjestelmän korostetun sopimusoikeudellisen näkökulman vuoksi on erityisen tärkeää selvittää lisensointiosapuolten näkemykset, toimintamahdollisuudet ja tarpeet ennen opetusnauhoituksen uusien lisensointivaihtoehtojen esittämistä. Tekijänoikeudella suojattujen teosten käyttötarpeita oppilaitoksissa on kartoitettu erillisessä käyttötarvetutkimuksessa, jonka tuloksiin viitataan tässä selvityksessä.

¹ Tekijänoikeuslaki (8.7.1961/404).

2 Selvitys

2.1 Selvityksen tavoitteet

Selvityksen päämääränä on tutkia

1. Minkälaiselle televisio-ohjelmien opetuskäytölle on digitaalisessa ympäristössä tarvetta?
2. Minkälaisella järjestelyllä televisio-ohjelmien opetuskäyttöä voidaan tässä ympäristössä lissensioida?

Selvitystyössä on tutkittu minkälaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia uudistunut tekijänoikeuslaki asettaa televisio-ohjelmien digitaaliselle opetuskäytölle ja siitä sopimiselle. Televisio-ohjelmien opetuskäytöllä tarkoitetaan tässä selvityksessä tekijänoikeuslain 14 §:ssä säädeltyä televisiolähetykseen sisältyvän julkistetun teoksen kappaleen valmistamista opetustoiminnassa käytettäväksi.

Tavoitteena on löytää opetusnauhoituksen järjestämiseksi yksi tai useampi vaihtoehtoinen tekninen malli, jonka puitteissa televisio-ohjelmia voidaan välittää kouluille kustannustehokkaasti ja teoksiin kohdistuvia oikeuksia tehokkaasti hallinnoiden. Selvityksen tarkoituksena on hahmotella uuden tyyppisiä lissensiointimalleja, joissa eri osapuolten intressit mahdollisimman hyvin toteutuvat.

Tätä selvitystä varten on haastateltu 13 tekniikan, tekijänoikeus- ja opetusalan asiantuntijaa teemahaastattelumenetelmällä. Teemahaastatteluissa oli kaikissa sama haastattelurunko, joka on tämän selvityksen liitteessä 1. Teemahaastattelujen tavoitteena on ollut selvittää eri alojen asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, miten televisio-ohjelmien opetuskäyttö voidaan järjestää digitaalisessa ympäristössä.

3 Opetusnauhoituksen lisensointi

3.1 Sopimuslisenssijärjestelmä

Eräissä tapauksissa, kun kysymys on lupien myöntämisestä suuren oikeudenomistajajoukon puolesta suojatun aineiston massakäyttöön, tekijänoikeuden toimivuutta on edistetty sopimuslisenssijärjestelmällä, joka pohjautuu käyttäjän ja oikeudenomistajia edustavan järjestön välisiin neuvotteluihin ja sopimuksiin.

Kappaleiden valmistamisesta opetustoiminnassa säädetään tekijänoikeuslain 14 §:ssä (446/1995), joka on opetusnauhoitusta koskeva erityinen sopimuslisenssisäännös. Tämän säännöksen perusteella Kopiosto ry ja opetusministeriö ovat sopineet opetustoiminnassa tapahtuvasta televisio- ja radio-ohjelmien nauhoittamisesta ja käytöstä.

”Milloin lukuisia tietyn alan suomalaisia tekijöitä edustava järjestö on antanut luvan sovituilla ehdoilla valmistaa äänen tai kuvan talteenottamisen avulla radio- tai televisiolähetykseen sisältyvän julkistetun teoksen kappaleita opetustoiminnassa tai tieteellisessä tutkimuksessa käytettäväksi, luvan saaja voi vastaavin ehdoin valmistaa kappaleita sellaisestakin lähetykseen sisältyvästä saman alan teoksesta, jonka tekijää järjestö ei edusta.”

Lailla 821/2005 muutettu tekijänoikeuslain 14 §:n 1 momentti, joka tulee voimaan 1.1.2007, kuuluu seuraavasti:

”Julkistetusta teoksesta saa sopimuslisenssin nojalla, siten kuin 26 §:ssä säädetään, valmistaa kappaleita opetustoiminnassa tai tieteellisessä tutkimuksessa käytettäväksi ja käyttää niitä mainitussa tarkoituksessa yleisölle välittämiseen muulla tavalla kuin radiossa tai televisiossa lähettämällä. Mitä tässä momentissa säädetään, ei koske kappaleen valmistamista valokopioimalla tai vastaavin menetelmin.”²

Pykälän 1 momentin, jossa viitataan lain 26 §:ään, perusteella on mahdollista edelleen käyttää opetuksessa myös sellaisten oikeudenomistajien teoksia, joita tekijänoikeusjärjestö ei edusta. Opetusnauhoituksesta voidaan näin ollen myös tulevaisuudessa sopia käyttäjän ja järjestön välillä tehokkaasti ja kattavasti 14 §:n 1 momenttiin sisältyvien rajoitusten puitteissa.

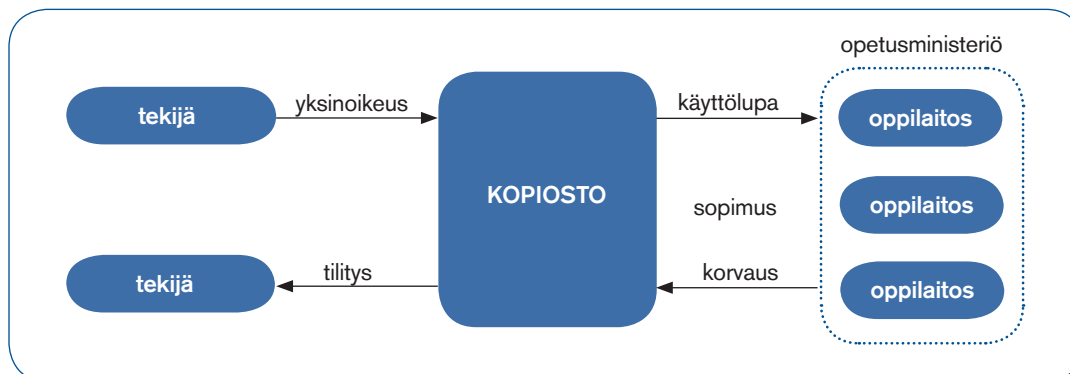
Opetustoiminnalla ja siten myös sopimuslisenssisäännösten alaan kuuluvalla opetustoiminnalla tarkoitetaan tekijänoikeuslain 54 a §:n mukaan opetustoimintaa, jota ei harjoiteta ansiotarkoituksessa. Näin ollen kaupallinen opetustoiminta on rajattu 14 §:n soveltamisalan ulkopuolelle.

Opetusministeriö on hankkinut oppilaitoksia varten luvan radio- ja televisio-ohjelmien nauhoittamiseen opetus- ja tutkimuskäyttöön.³ Luvan ovat myöntäneet Kopiosto ry, elokuvatuottajien tekijänoikeusjärjestö Tuotos ry, Yleisradio Oy ja MTV Oy.

² Laki tekijänoikeuslain muuttamisesta (14.10.2005/821).

³ Opetusnauhoitussopimuksen piiriin kuuluvista oppilaitoksista jaksossa 3.3.2.

Sopimuslisenssisäännökseen perustuva av-aineiston lisensiointi oppilaitoskäyttöä varten

Tv-ohjelmien opetuskäytön lisensiointi: Oikeudenhaltija myöntää yksinoikeutensa nojalla tekijänoikeusjärjestön kautta teostensa käyttöluvan oppilaitoksille, joiden puolesta opetusministeriö maksaa tekijänoikeusjärjestölle korvauksen teosten opetuskäytöstä. Järjestö tilittää korvaukset oikeudenhaltijoille. Tuottajilla ja televisio-ohjelmien lähettäjäyrityksillä on omat televisio-ohjelmien opetuskäyttöä koskeva sopimuksensa ministeriön kanssa.

3.2 Oikeudenomistajat

3.2.1 Tekijät ja esittävät taiteilijat

Televisio-ohjelman tekijöille (esimerkiksi ohjaajalle, käsikirjoittajalle ja kuvaajalle) syntyy tekijänoikeus suoraan tekijänoikeuslain 1 §:n nojalla. Lain 2 §:ssä määritelyihin tekijän taloudellisiin oikeuksiin kuuluu kaksi elementtiä; yksinoikeus määrätä teoksen kappaleen valmistamisesta sekä yksinoikeus määrätä teoksen saattamisesta yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.

Televisio-ohjelmien opetusnauhoituksen lisensioinnin kannalta relevantteja tekijänoikeuslaissa määritellyistä lähioikeuksista ovat lähinnä esittävien taiteilijoiden, av-tuottajien ja televisio-ohjelmien lähettäjäyritysten oikeudet.

3.2.2 Av-tuottajat

Vuonna 1995 voimaan tulleen tekijänoikeuslain muutoksen (446/1995) seurauksena av-tuottajan (laissa käytetään ilmaisua “kuvatallenteen tuottaja”) oikeusasema muuttui siten, että tuottajalla on oma itsenäinen tekijänoikeuslain 46 a §:n mukainen lähioikeutensa kuvatallenteeseen. Sitä ennen av-tuottajalla oli hallussaan vain varsinaisilta tekijöiltä sopimuksilla siirtyneitä oikeuksia.

Pykälän 1 momentin (laissa 821/2005) mukaan:

“Filmiä tai muuta laitetta, jolle on tallennettu liikkuvaa kuvaa, ei tuottajan suostumuksetta saa, ennen kuin 50 vuotta on kulunut tallentamisvuodesta:

- 1) siirtää laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa;
- 2) levittää yleisön keskuuteen;

3) välittää yleisölle johtimitse tai johtimitta siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada tallennettu aineisto saataviinsa itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana.”

3.2.3 Televisio-ohjelmien lähettäjäryitykset

Tekijänoikeuslain 48 §:n 1 momentin (laissa 821/2005) mukaan

”Radio- tai televisiolähetystä ei lähettäjäryityksen suostumuksetta saa lähettää edelleen taikka tallentaa laitteelle, jonka avulla se voidaan toisintaa. Ilman lähettäjäryityksen suostumusta televisiolähetystä ei myöskään saa toisintaa tiloissa, joihin yleisöllä on pääsy maksua vastaan.”

Lähettäjäryityksellä on oikeus signaaliinsa tekijänoikeuslain 48 §:n mukaan. Lähettäjäryityksellä voi olla itsessään myös ohjelmien tuottaja, jonka perusteella yhtiöllä on 46 a §:n mukainen lähioikeus tuottamiinsa ohjelmiin.

Opetusohjelmat ovat opetuksessa useimmiten käytetty ohjelmatyyppi, ja lähettäjäryitys toimii usein opetusohjelmien tuottajana.

3.3 Nykyiset opetusnauhoitus sopimukset

3.3.1 Taustaa

Vuoden 1976 tekijänoikeuskomitean 1 osamietinnössä opetustoiminnassa valmistettavia nauhoituksia koskevaan 17 §:ään (nykyinen 14 §) ehdotettiin otettavaksi säännös, jonka mukaan luvat radio- ja televisiolähetysiin sisältyvien teosten nauhoittamiseen opetustoiminnassa käytettäväksi saadaan käyttämällä kollektiivisia sopimuksia.

Aiemmin voimassa ollut lainsäädäntö ei ulottunut televisiossa lähetettäviin teoksiin eikä televisiossa lähetettyjen ohjelmien nauhoittamisesta opetustoiminnassa ollut syntynyt kattavia sopimusjärjestelyitä. Tarve erityisesti televisiossa lähetettyjen opetusohjelmien nauhoittamiseen opetustoiminnassa oli kiistaton. Teoksia käytettiin yhä enemmän sellaisissa yhteyksissä, joissa käytännön syistä johtuen ei voida

tehdä yksinoikeusjärjestelmän edellyttämiä sopimuksia tekijän kanssa, jonka vuoksi kollektiivihallinnointijärjestelmän luominen oli tarpeellista.

Säännöksen uudistaminen oli tarpeellista myös tekniikan kehittymisen vuoksi. Kehittyneet kuvanauhoitusmenetelmät ja yleistyneet videolaitteistot mahdollistivat televisio-ohjelmien nauhoittamisen, jonka avulla ohjelmat voitiin sijoittaa sopivasti opetettavan ryhmän työskentelyaikatauluun. Erityisesti television opetusohjelmien nauhoitusmahdollisuus tehosti ratkaisevasti ohjelmien käyttöä.⁴

3.3.2 Nykytila

Voimassaoleva opetusministeriön ja Kopioston välillä tehty opetusnauhoitus sopimus koskee radio- tai televisiolähetyskseen sisältyvän julkistetun teoksen kappaleiden valmistamista opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa käytettäväksi.⁵ Nauhoituksia ei ole lupa käyttää muuhun tarkoitukseen. Sopimuksen mukaisesti saadaan nauhoittaa Yleisradio Oy:n TV1- ja TV2-kanavilla ja MTV Oy:n MTV3-kanavalla lähettämiä televisio-ohjelmia. Digitaaliset kanavat eivät kuulu sopimuksen soveltamisalaan, poikkeuksena kuitenkin edellä mainitut kanavat digitaalisessa lähetysmuodossa.

Nauhoituksia saavat tehdä opettajat ja muu henkilökunta opetusministeriön alaisissa oppilaitoksissa, vapaasta sivistystyöstä annetun lain 2 §:ssä tarkoitetuissa opintokeskuksissa, sekä edellä mainittujen laitosten henkilöstökoulutuksessa.⁶ Kuntien oppimateriaali- ja audiovisuaaliset keskuksset saavat valmistaa nauhoituksia edellä mainituille laitoksille käytettäväksi.

Sopimuksen mukaan sallittua on nauhoittaa kotimaisia ja ulkomaisia ohjelmia, lukuun ottamatta elokuvateatteri- ja tallennelevitykseen tarkoitettuja elokuvia ja mainoksia, sekä ulkomaisia jatkuvajuonisia sarjoja.

⁴ KM 1980:12.

⁵ Sopimus tv- ja radio-ohjelmien nauhoittamisesta ja nauhoitteiden käytöstä opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa.

⁶ Laki vapaasta sivistystyöstä (21.8.1998/632).

Opetusnauhoitus sopimus on luonteeltaan yleislupa televisio-ohjelmien tallentamiseen opetuksessa käytettäväksi. Opetusnauhoitus sopimuksen soveltamisalaan kuulumattomien ohjelmien nauhoittaminen opetuskäyttöä varten voi kuitenkin olla sallittua jonkun erillisluvan perusteella.

Elokuvien nauhoittaminen opetuskäyttöä varten ei ole sallittua voimassa olevien sopimusten mukaan. Vuodesta 2006 lähtien Tuotos ry:ltä on voinut kuitenkin hankkia erillisluvan tiettyjen kotimaisten elokuvien ja televisio-ohjelmien käyttämiseen opetuksessa. Lupa kattaa kotimaiset videolevityksessä olevat elokuvat ja muut av-tallenteet kuten dokumentit.

4 Licensioinnin kehittäminen

Tarkoituksenmukaisen ja toimivan lisensointijärjestelmän kehittämisessä on keskeistä yhdistää tieto opetussektorin tarpeista av-aineistojen käyttäjänä, muuttuvan lainsäädännön tuntemus sekä ymmärrys uuden tekniikan käyttömahdollisuuksista.

4.1 Sopimuslisenssi ja uudet käyttötilanteet

Syksyllä 2005 eduskunnan hyväksymään tekijänoikeuslain laajaan osittaisuudistukseen sisältyi myös sopimuslisenssisäännösten uudistaminen. Uudistetut sopimuslisenssisäännökset tulevat voimaan 1.1.2007.⁷

Tekijänoikeuslain 14 §:n 1 momentin sopimuslisenssisäännös, joka mahdollistaa teosten nauhoittamisen radiosta tai televisiosta opetustoiminnassa tai tieteellisessä tutkimuksessa käytettäväksi, muutettiin opetustoimintaa ja tieteellistä tutkimusta koskevaksi yleiseksi sopimuslisenssisäännökseksi. Säännös koskee myös teoksia, jotka on valmistettu opetuksessa käytettäväksi.⁸

Uudistetussa muodossaan säännös mahdollistaa teoksen kappaleen valmistamisen sopimuslisenssin nojalla myös *digitaalisessa muodossa, sekä teoksen välittämisen*. Jatkossa on mahdollista sopia aineiston käyttämisestä esimerkiksi tietoverkon välityksellä tapahtuvassa etäopetuksessa asianomaisen opetuksen

piiriin kuuluville henkilöille. Henkilöjoukko voi olla suppea tai laaja. Opetuksen piiriin kuuluvat henkilöt voidaan tarvittaessa rajata tarkkaan sopimuksella. Radiossa tai televisiossa tapahtuva lähettäminen on rajattu sopimuslisenssin soveltamisalan ulkopuolelle. Säännös koskee myös teoksia, jotka on valmistettu opetuksessa käytettäväksi.

Opetusryhmä- tai oppilaitoskohtaisten sekä myös keskitettyjen sopimusten tekeminen on mahdollista. Sopimuslisenssin käyttöalan laajentaminen helpottaa materiaalin hankintaa kouluissa ja selvittää käyttöoikeuksia.

Tätä selvitystä varten haastatellut olivat yhtä mieltä siitä, että tekijänoikeuslain 14 § uudessa muodossaan kattaa televisio-ohjelmien digitaalisen opetuskäytön. Käytännölliset, organisatoriset ja taloudelliset kysymykset vaativat kuitenkin ratkaisua. Sopimuslisensoinnin piiriin kuuluvien ohjelmatyyppien määrää suurin osa teemahaastateltavista ei pitänyt tarpeellisena muuttaa. Kuitenkin erään haastateltavan mukaan lisensoinnin voisi olisi tarpeellista koskea nykyistä useampia ohjelmatyyppejä, esimerkiksi ulkomaisia ohjelmia, elokuvia ja mainoksia, joita voitaisiin tarvita muun muassa televisioformaattien tutkimusta varten.

Teemahaastateltujen mukaan suurin tekijänoikeudellinen ongelma televisio-ohjelmien digitaalisen opetuskäytön järjestämisessä on oikeuksien kattava

⁷ Sopimuslisenssijärjestelmästä jaksossa 3.1.

⁸ HE 28/2004.

hankkiminen oikeudenhaltijoilta. Oikeuksien hankinta voi olla vaikeaa, sillä audiovisuaalisilla tuotannoilla on usein paljon oikeudenhaltijoita ja vanhempien tuotantojen oikeudenomistajia voi olla vaikea selvittää. Arkistomateriaalin käyttäminen opetuksessa voisi kuitenkin olla tarpeellista. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että oikeuksien hankintaa verkkojakelua varten kehitetään. Tekijänoikeudellisia haasteita avaineistojen käytölle asettaa se, että oikeuksia ohjelmien verkkojakeluun ei ole hankittu kattavasti.

Teoksia välitetään entistä enemmän tietoverkoissa. Näissä tilanteissa tapahtuu yleensä aina tekijän yksinoikeuden piiriin kuuluvaa välittämistä ja kappaleen valmistamista, mihin tulisi hankkia lupa oikeudenhaltijoilta. Useimmat teemahaastateltavat kertoivat näkevänsä teosten digitaalisen välittämisen mahdollisuutena sekä käyttäjien että teosten oikeudenomistajien kannalta. Oikeuksien valvonnan ja hallinnoinnin on oltava tehokasta av-teoksia välitettäessä.

Yhtä mieltä oltiin siitä, että analogisia teoskappaleita koskevia oikeudellisia periaatteita voidaan pääsääntöisesti soveltaa uudessa digitaalisen välittämisen tilanteissa. Tilannetta on arvioitava uudelleen mikäli uusi teknologia mahdollistaa täysin uusia teosten käyttömuotoja, ja käyttäjät esimerkiksi pääsevät muokkaamaan teosta tai lisäämään siihen jotain tekijänoikeudellisesti relevanttia.

Oikeudenhaltijoita ja opetusalaan edustavien teemahaastateltavien mukaan käyttäjille ei ole täysin selvää, minkälaisissa käyttötilanteissa teoksia voidaan käyttää lupaa hankkimatta ja minkälaiseen käyttöön tulisi hankkia oikeudenhaltijan lupa. Oikeuksien hankkimista tietoverkoissa tai niiden välityksellä tapahtuvaa opetuskäyttöä varten tulisi kehittää ja helpottaa. Lisensioivien järjestöjen harjoittama tekijänoikeudesta tiedottaminen, hyvän sopimuskäytännön tukeminen ja käyttäjien kannustaminen käytöstä sopimiseen voisivat edistää teosten luvallista hyödyntämistä oppilaitoksissa.

4.2 Teknologian kehitys

Teknologian kehitys on muuttanut teosten käyttö- ja jakelutapoja. Digitaalisessa ympäristössä suojattua aineistoa voidaan kopioida ja levittää tehokkaasti. Digitaalitekniikka mahdollistaa korkealaatuisen ja määrällisesti rajoittamattoman kopioinnin ja levityksen. Tämä asettaa suuria haasteita sekä lainsäädännölle että oikeuksien valvonnalle.

Konvergoitumisen myötä eri medioiden raja-aidat madaltuvat. Sisällöt ovat entistä laajemman käyttäjäjoukon tavoitettavissa entistä nopeammin heidän haluamanaan aikana ja haluamassaan paikassa. Sisältöjä voidaan ladata entistä nopeammin tietoverkkojen välityksellä samaan aikaan kun sisältöjen hankkimiseen ja käyttämiseen tarvittavien laitteiden ja verkkoyhteyksien hinnat laskevat.

Teknologia mahdollistaa kaikkien aineistojen digitaalisen tallentamisen ja käytön jo tällä hetkellä. Audiovisuaalista aineistoa voidaan välittää verkon kautta ja tallentaa palvelimille, josta aineisto on haettavissa. Myös DVD-tekniikka kehittyy koko ajan (esim. Blu-Ray- ja HD DVD-formaatit). Sekä ammattilais- että kuluttajakäytössä aineistoja tallennetaan suoraan tietokoneen muistiin ja DVD:lle. DVD tulee luultavasti olemaan useiden vuosien ajan tärkeä ohjelmien jakelutapa.

Aineistoja voidaan hyödyntää perinteisen tallennusteknologian lisäksi välittämällä aineistoja oppilaitoksille sekä oppilaitoksien sisällä erilaisissa verkoissa. Analogisen tv-ohjelmien nauhoittamisen sijaan ohjelmat voidaan tulevaisuudessa hakea tietoliikenneverkkojen välityksellä digitaalisista televisio-ohjelmakanneista. On myös mahdollista, että televisio-ohjelmia käytetään uusien jakelutapojen käyttöön ottamisen myötä entistä enemmän.

Oppilaitosten tietoteknisen tilanteen kartoituksen mukaan opiskelukäyttöön on saatu entistä enemmän työasemia ja oppilaitosten tietoliikenneyhteydet ovat parantuneet. Internetiyhteydet sekä televisio- ja videovarustus ovat yhä yleisempiä opetustiloissa. Korkeakouluja lukuun ottamatta oppilaitosten tekninen ja pedagoginen tuki on kuitenkin vähäistä.

Oppilaitosten opiskelukäytössä on kohtuullinen määrä tietokoneita. Määrissä on kuitenkin suuria eroja oppilaitoksittain riippuen oppilaitostyypistä, oppilaitoksen koosta sekä maantieteellisestä sijainnista. Tietoverkkoyhteydet alkavat olla pääosin (86 %) kiinteitä yhteyksiä, tosin usein vielä melko hitaita. Langattomat verkkoyhteydet yleistyvät nopeasti ja voidaankin olettaa langattomien yhteyksien tuovan verkkoyhteyksiä oppilaitoksissa uusiin paikkoihin ja mahdollistavan kannettavien työasemien joustavan käytön.⁹

Tätä selvitystä varten haastateltujen tekniikan alan asiantuntijoiden mukaan av-aineistojen digitaalisen opetuskäytön tekninen järjestäminen ei ole ongelma. Muutamat haastateltavat toisaalta pitivät juuri teknistä toteuttamista kaikkein suurimpana haasteena digitaalisen opetuskäytön järjestämisessä.

Suurin osa haastateltavista korosti, että kouluille ympäri maata tulisi järjestää yhtäläinen teknologia aineistojen käyttöä ja tallentamista varten. Eri koulujen ja koulutusasteiden välillä on kuitenkin huomattavan suuri ero olemassa olevissa laitteissa ja teknologiaosaamisessa. Avoimena kysymyksenä pidettiin sitä, kuka kustantaa oppilaitosten tarvitsemat laitteet.

Yhtä mieltä teemahaastateltavat olivat siitä, että laajakaistayhteydet ja tietoverkkojen hyödyntäminen oppilaitoksissa avaavat monia uusia mahdollisuuksia av-aineistojen käyttöön. Ohjelmat, joita jaetaan nykyisin fyysisinä tallenteina, voidaan jakaa verkon kautta tiedostoina nopeammin, helpommin ja edullisemmin. Av-aineistojen välittäminen ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta. Av-sisältöjen hyvälaatuisen digitaalisen jakelun järjestäminen on kustannustointimintaa, jossa tarvitaan sekä ammattiosaamista että rahaa.

Tekniikka mahdollistaa uusia käyttötapoja jotka eivät aina ole mahdollisia oikeudellisesta näkökulmasta, kuten aineiston lähettämisen eri kouluihin erilaisessa muodossa. Haastateltujen tekniikan alan asiantuntijoiden mukaan olisi esimerkiksi mahdollista, että

oppilaat muokkaavat, kehittävät ja kommentoivat opetuksessa käytettävää aineistoa. Käyttöön voitaisiin ottaa uudentyyppisiä oppimisympäristöjä, joissa oppilaat voivat lisätä materiaaleihin omia havaintojaan ja mahdollisesti jaella näitä havaintoja edelleen muille oppilaille. Erityisesti mobiilisuus mahdollistaa sellaisten uudentyyppisten, seuraavan sukupoven sovellusten käyttöön ottamisen, joiden avulla aineistot tulevat olemaan käytettävissä entistä joustavammin.

4.3 Av-aineiston käyttötarpeet oppilaitoksissa

Opetusministeriön ja Kapioston yhteistyönä on tehty tekijänoikeudella suojattujen aineistojen käyttötarpeita oppilaitoksissa selvittävä käyttötarvetutkimus vuosina 2005–2006.¹⁰ Tutkimuksessa on selvitetty muun muassa av-aineistojen käyttötarpeita oppilaitoksissa sekä kartoitettu opettajien kiinnostusta hyödyntää digitaalista televisio-ohjelmapankkia opetuksessa käytettävien televisio-ohjelmien lähteenä.¹¹ Tutkimukseen osallistui oppilaitosten henkilökuntaa, lähinnä opettajia peruskouluista, lukioista, ammattioppilaitoksista, ammattikorkeakouluista, yliopistoista ja muista korkeakouluista.

Tutkimuksen mukaan av-aineistojen käyttötarve on suurin peruskouluissa. Toiseksi eniten av-aineistoja hyödynnetään ammattioppilaitoksissa ja kolmanneksi eniten ammattikorkeakouluissa. Vähiten av-aineistoa käytetään yliopistoissa ja korkeakouluissa.

Peruskouluissa, lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa av-aineistojen käyttötarvetta on paljon tai jonkin verran, mutta ammattikorkeakouluissa, korkeakouluissa ja yliopistoissa av-aineistojen käyttötarve on huomattavasti vähäisempää. *Määräävää av-aineiston käytölle näyttää kuitenkin olevan opetusaine, ei niinkään kouluaste.* Eniten av-aineistoa käyttävät peruskoulujen ja lukioiden opettajat, jotka pääasiallisesti opettavat kieliä, yhteiskunnallisia aineita,

⁹ Tietoyhteiskunnan rakenteet oppilaitoksissa. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:31

¹⁰ Tekijänoikeudella suojattujen aineistojen käyttötarpeet oppilaitoksissa. Opetusministeriön julkaisuja 2006:12.

¹¹ Televisio-ohjelmapankilla tarkoitetaan tässä digitaalista järjestelmää, jossa televisio-ohjelmat tallennetaan media-palvelimelle, josta ne ovat digitaalisessa muodossa käyttäjien saatavissa tietokoneen avulla.

biologiaa ja maantietoa. Hyvin vähän av-aineistoja opetuksessa käyttävät korkeakoulujen henkilökunta ja peruskoulujen matemaattisten aineiden opettajat. Televisio-ohjelmapankkia ohjelman lähteenä useimmiten preferoineet opettajat käyttivät suhteellisen vähän av-aineistoja opetuksessa.

Tutkimuksessa mitattiin ohjelmatyypistä, ohjelman käyttötavasta ja hinnasta tulevaa hyötyä av-aineistojen käyttäjille. *Ohjelmatyyppejä* pidettiin ylivoimaisesti tärkeimpänä kolmesta vaihtoehtoisesta kriteeristä televisio-ohjelmaa opetuskäyttöön valittaessa. Kaikilla kouluasteilla sen tärkeys oli yli 70 %. Toiseksi tärkeimpänä vastaajat pitivät *aineiston käyttötapaa* ja kolmanneksi tärkeimpänä aineistosta perittävää *hintaa*.

Tutkimuksen mukaan eri televisio-ohjelmatyypistä opetuksessa halutaan käyttää useimmiten opetusohjelmia. Toiseksi suosituimmaksi ohjelmatyypiksi osoittautuivat muut opetusnauhoitusopimuksen piiriin kuuluvat ohjelmat (dokumentit, ajankohtaisohjelmat, uutiset, animaatiot, lasten ja nuorten ohjelmat). Kotimaisia ja ulkomaisia elokuvia opettajat valitsivat edellä mainittuja ohjelmatyyppejä harvemmin. Opetusohjelmat olivat suosituimpia peruskouluissa, ja muut opetusnauhoitusopimuksen piiriin kuuluvat ohjelmat olivat muita tarjottuja ohjelmatyyppejä suosituimpia korkeakouluissa.

Ohjelman käyttötavaksi vastaajat preferoivat useimmiten itse nauhoitettua VHS- tai DVD-tallennetta (53 %). Toiseksi parhaana käyttötavaksi pidettiin ohjelmapankkia (28 %), kun taas ostotallennetta preferoitiin kolmesta vaihtoehdosta vähiten (19 %). Televisio-ohjelmapankista olivat eniten kiinnostuneita ammattikorkeakoulujen ja korkeakoulujen opettajat. Peruskouluissa ja lukioissa tv-ohjelmapankki kiinnosti eniten matemaattisten aineiden opettajia. He kuitenkin vastasivat taustatietokysymyksissä käyttävänsä vähemmän av-aineistoa kuin muut peruskoulun ja lukion opettajat.

Yhteispohjoismaisesti oppilaitoksissa toteutetun E-learning Nordic 2006 – tutkimuksen tulokset osoittavat, että viestintätekniikan käytöllä on vaikutusta opetukseen ja oppimiseen. Varsinaiset hyödyt näkyvät

kuitenkin vasta, kun tietotekniikkaa käytetään laajasti ja monipuolisesti eri opetus- ja oppimismenetelmien tukena, ja kun opettajat tuntevat hallitsevansa tekniikan ja uudet välineet riittävästi. Ihannetilaan eli siihen, että tieto- ja viestintätekniikkaa käytetään laajasti opetuksessa ja oppimisessa kaikilla koulutuksen asteilla, on vielä matkaa kaikissa Pohjoismaissa, Suomessa jopa hiukan enemmän kuin muissa maissa.¹²

Teemahaastattelujen suhtautuminen av-aineistojen digitaaliseen opetuskäyttöön oli varovaisen positiivinen. Myönteisimmin opetuskäytön digitalisointiin suhtautuivat tekniikan alan asiantuntijat. Yhtä mieltä haastateltavat olivat siitä, että kehittyvän teknologian ja tekijänoikeuden yhteyttä on hyvä tutkia, ja uusiin teosten käyttötilanteisiin ja ympäristöihin on tarpeellista varautua.

4.3.1 Televisio-ohjelmapankki

Tällä hetkellä opettajat nauhoittavat tv-ohjelmia melko satunnaisesti ja ei-organisoidusti. Jatkossa ohjelmia voisi olla tarjolla yhdellä tai useammalla tv-ohjelmapankkina toimivalla mediapalvelimella, josta opettajat voisivat valita haluamansa ohjelmat haluamanaan aikana. Digitaalisessa ympäristössä on siis mahdollista siirtyä nykyistä säännöllisempään ja organisoidumpaan opetusohjelmien käyttämiseen.

Tietoverkon välityksellä käytettävä televisio-ohjelmapankki jakoi käyttötartvetutkimuksen vastaajien mielipiteet. Osa vastaajista oli hyvin kiinnostunut ohjelmapankin käyttämisestä, kun taas osa koki ohjelmapankin vaihtoehtoista vähiten kiinnostavaksi aineiston käyttötavaksi verrattuna itse nauhoitettuun tai ostettuun tallenteeseen. Televisio-ohjelmapankin kysyntä suhteessa muihin käyttötapoihin oli keskimäärin 28 %. Kysyntä oli varsin suurta palvelulle, joka ei tällä hetkellä ole vielä kenenkään opettajan käytössä.

Eniten tv-ohjelmia opetuksessa käytetään peruskouluissa ja lukioissa, ja niissä käytetään mieluiten itse nauhoitettua tallennetta (VHS, DVD) tai valmista ostotallennetta. Korkeakouluissa käytetään peruskou-

¹² E-learning Nordic 2006 - Suomen Opetushallituksen, Ruotsin koulunkehittämismääräyksien (Myndigheten för skolutvecklingen), Norjan opetus- ja tutkimusministeriön ja Ramboll Managementin yhteistyössä toteuttama tutkimus.

luun verrattuna vähemmän tv-ohjelmia opetuksessa, mutta korkeakouluissa on eniten kiinnostusta käyttää televisio-ohjelmapankkia. Mitä ylempi kouluaste oli kyseessä, sitä kiinnostuneempia opettajat olivat televisio-ohjelmapankista.

Korkeakouluissa ja ammattikorkeakouluissa työskentelevät ja matemaattisten aineiden opettajat vastasivat muita useammin olevansa kiinnostuneita käyttämään televisio-ohjelmapankkia. Tutkijan tehtävissä toimivat ovat muuta opetushenkilökuntaa kiinnostuneempia televisio-ohjelmapankin käyttämisestä. Eniten kiinnostusta ohjelmapankin käyttämiseen on kaupunkimaisissa kunnissa toimivien peruskoulujen ja lukioden henkilökunnalla ja vähiten maaseutumaisissa kunnissa toimivien peruskoulujen ja lukioden henkilökunnalla. Peruskouluissa ja lukioissa vähiten ohjelmapankin käyttöä preferoivat äidinkielen ja taideaineiden opettajat.

5 Sopimusjärjestelyn mahdollisia malleja

5.1 Nykyisen sopimusmallin tausta

Tekijänoikeuslain 14 §:n sopimuslisenssiä voidaan soveltaa monentyyppisiin digitaalisen opetuskäytön sopimusjärjestelyihin. Opetusnauhoituksen lisensioinnin periaatteita on käsitelty hallituksen esityksessä 1980/70, jossa todetaan että

*”Ehdotettu nauhoitusta koskeva sopimuslisenssijärjestelmä on siinä suhteessa joustava, että se soveltuu opettajien omaan nauhoitustoimintaan, oppilaitosten ja audiovisuaalisten ja oppimateriaalikeskusten sekä muidenkin opetustarkoituksessa radio- ja televisio-ohjelmia nauhoittavien henkilöiden, yhteisöjen ja viranomaisen toimintaan.”*¹³

Vuoden 1976 tekijänoikeuskomitean 1. osamietinnössä edellä mainittu periaate toistetaan:

*”Tekijänoikeuslain 17 §:ää (nykyinen 14 §) voidaan soveltaa minkä tahansa käyttäjän kanssa tehtyyn sopimukseen. Nauhojen valmistajana voi toimia oppilaitos, av- tai oppimateriaalikeskus, kaupallinen oppimateriaalin tuottaja ym.”*¹⁴

Opettajat ja muu ei-kaupallisesti toimivien oppilaitosten henkilökunta sekä kuntien oppimateriaali- ja audiovisuaaliset keskuksat voivat voimassaolevan opetusnauhoitusopimuksen mukaan valmistaa tallenteita televisio-ohjelmista opetuskäyttöä varten. Hallituksen esityksessä ja komiteamietinnössä lausutun periaat-

teen mukaisesti lain 14 §:ää voidaan soveltaa minkä tahansa käyttäjän kanssa tehtyyn sopimukseen. Ainoa lain asettamana edellytys teoksen kappaleen valmistamiselle on, että tallenteet tulee valmistaa opetustoiminnassa käytettäväksi.

Tekijänoikeuslain 14 §:ään vuonna 2005 tehdyt muutokset eivät ole muuttaneet säännöksen soveltamisalaa sen piiriin kuuluvan opetustoiminnan ja tutkimuksen osalta.

5.2 Sopimuslisenssijärjestöjen asema

Pääosa nykyisen lisensiointijärjestelyn edellyttämistä vaatimuksista oikeudenhaltijajärjestöille on edelleen voimassa myös uudistetun 14 §:n mukaisessa lisensioinnissa. Teosten uusien käyttö- ja liiketoiminta-alueiden havainnointi, käyttäjien tarpeiden tutkiminen ja kehittyvän tekniikan tuntemus on kuitenkin oikeudenhaltijajärjestöjen toiminnassa entistä tärkeämpää. Erityisesti uusien käyttöalueiden lisensiointi vaatii uudentyyppisten lisensiointimallien rakentamista sekä käyttäjien ja muiden mahdollisten sopimuskumppaneiden tunnistamista. Tekijänoikeuslaki antaa teosten käytöstä sopiville osapuolille laajan vapauden keskinäisissä sopimusjärjestelyissään.

Tekijänoikeuslain uudistetut sopimuslisenssisäännökset edellyttävät, että sopimuslisenssistä myöntäväk-

si järjestöksi hyväksyttävä järjestö täyttää lain 26 §:ssä asetetut vaatimukset sekä uusilla että jo ennen lain muutosta sopimuslisenssin kattamilla käyttöalueilla.

Sopimuslisenssijärjestönä toimimisen perusedellytys on, että järjestöön kuuluvat oikeudenhaltijat ovat myöntäneet valtuudet edustaa tekijöitä ja myöntää teosten käyttöluvia. Uusien säännösten mukaan kaikkien sopimuslisenssijärjestöksi haluavien on haettava opetusministeriön hyväksyntä. Ministeriö voi tekijänoikeuslain 26 §:n 2 momentin mukaan hyväksyä sopimuslisenssijärjestöksi järjestön, jolla on riittävä taloudellinen ja toiminnallinen valmius ja kyky hoitaa asioita hyväksymispäätöksen mukaisesti. Järjestön on myös edustettava ”lukuisia tietyn alan Suomessa käytettyjen teosten tekijöitä”, toisin sanoen merkittävää osaa niistä eri alojen tekijöistä, joiden teoksia käytetään tietyn sopimuslisenssisäännöksen nojalla. Silloin kun tekijöiden edustavuus voidaan saavuttaa vain useampien järjestöjen hyväksymisellä, järjestöjen tulee yhdessä edustaa merkittävää osaa näistä eri alojen tekijöistä.

Hyväksymispäätöksessä järjestölle voidaan asettaa käytännön sopimustoimintaa yleisesti ohjaavia ehtoja sekä tarkempia määräyksiä tehtävän hoitamisesta. Päätöksessä voidaan esimerkiksi ohjata järjestöä kehittämään asiakassopimuksiaan lain säännöksiä vastaaviksi. Järjestön on annettava opetusministeriölle vuosittain selvitys hyväksymispäätöksen nojalla teke- mistään toimista.¹⁵

5.3 Tekniikat tv-ohjelmien tallennuksen ja käytön järjestämiseksi

5.3.1 Taustaa

Seuraavassa esitellään muutamia teknisiä ja toiminnallisia malleja, joilla televisio-ohjelmien opetuskäyttö voitaisiin järjestää digitaalisesti. Tietoa av-aineis-

tojen välittämiseen liittyvästä tekniikasta on saatu kuudesta teemahaastattelumenetelmällä tehdystä asiantuntijahaastattelusta. Merkittävä havainto on, että haastateltavilla oli toisistaan hyvin erilaisia näkemyksiä siitä miten televisio-ohjelmien välittäminen opetustoimintaa varten olisi parasta järjestää. Näitä malleja tarkasteltaessa on myös otettava huomioon, että aineisto on suojattava jollakin teknisellä suojausmenetelmällä. Tekijänoikeuslain 14 § ei edellytä teknisen suojausmenetelmän käyttöä teoksia opetus- tai tutkimuskäyttöön välitettäessä. Teknisen suojausmenetelmän käyttäminen on kuitenkin välttämätöntä, jotta voidaan varmistaa, että teosten kappaleita valmistetaan ja käytetään vain ennalta sovitussa käyttö-tarkoituksessa, ja että opetustoimintaan lisensoidut teokset eivät päädy muuhun käyttöön.

Av-aineiston digitaaliseen välittämiseen oppilaitoksiin tarvitaan toimiva infrastruktuuri (verkkoyhteys ja palvelin) ja käyttöliittymä. Käyttöliittymän avulla käyttäjät voivat esimerkiksi etsiä haluamansa sisällön, lisätä palveluun sisältöä koskevaa tietoa ja suositella sisältöjä toisille käyttäjille.

5.3.2 Streaming vai downloading

Käyttäjän näkökulmasta todennäköisimmät tavat vastaanottaa välitettäviä televisio-ohjelmia on hankkia ne joko downloading- tai streaming-tekniikalla. Streaming-tekniikka mahdollistaa av-aineiston nopean selailun ja näyttämisen, mutta kuvanlaatu ei säily yhtä hyvänä kuin downloading-tekniikkaa hyödynnettäessä. Streaming on myös riippuvainen käytetystä verkkoyhteydestä: jos laajakaistayhteyden nopeus vaihtelee, ohjelman katselu saattaa hidastua tai pysähtyä. Opetustapahtumassa on tärkeää saada aineisto varmasti ja luotettavasti. Tämä epäluotettavuus on streaming-tekniikan hyödyntämisen suurimpia heikkouksia. Mikäli useat opettajat haluaisivat samanaikaisesti käyttää samaa streaming-tekniikalla käyttäjille välitettävää ohjelmaa, saattaisi katseleminen estyä

¹³ HE 70/1980 vp.

¹⁴ KM 1980:12.

¹⁵ HE 28/2004.

teknisistä syistä (verkko- ja palvelinkapasiteetti). Suljetussa verkossa ohjelmien välittäminen streaming-tekniikalla toimii avointa verkkoa paremmin.

Aineisto siihen liittyvine metatietoineen on tehokainta hankkia suoraan alkuperäisestä lähteestä. Mikäli ohjelmat tallennetaan lähetysvirrasta (feedistä), lähetysaikojen huomiointi, mainokset ja katkokset voivat vaikeuttaa hyvätasoisien tallenteen tuottamista.

5.3.3 Suojausmenetelmät

Tekijänoikeuksia voidaan digitaalisessa ympäristössä turvata esimerkiksi käyttämällä teknisiä suojausmenetelmiä. Tekniset suojaukset ovat avainasemassa tietoverkkojen välityksellä tapahtuvan sähköisen kaupankäynnin kehityksessä. Samalla ne vaikuttavat oikeudenomistajien, teosten käyttäjien ja muiden intressiryhmien väliseen markkinatilanteeseen. Oikeuksien valvominen ja turvaaminen on avointen tietoverkkojen ympäristössä osoittautunut kuviteltua hankalammaksi. Teknisten suojausten laaja käyttöönotto on eri syistä lykkääntynyt. Aineistojen markkinat ja liiketoimintaratkaisut ovat edelleen kehittymässä.¹⁶

Av-aineistoja voidaan suojata oikeudetonta käyttöä vastaan esimerkiksi välittämällä niitä suljetussa verkossa, jossa sisällön leviäminen verkon ulkopuolelle on estetty. Palveluun ja tiedon välittämiseen eivät tällöin pääse käsiksi muut kuin erikseen hyväksytyt, rekisteröityneet käyttäjät. Sisältö voidaan myös salata, jolloin ohjelman katsojalla tulee olla käytössään avain jolla salauksen saa purettua. Aineiston luvaton edelleenkäyttöä voi rajoittaa myös saattamalla ohjelmat käyttäjien saataviin streaming-tekniikalla, jossa käyttäjä katselee ohjelmaa samanaikaisesti kuin sitä lähetetään palvelimelta. Uutta aineiston kappaletta ei missään vaiheessa valmisteta, eikä aineistoa voi näin ollen välittää edelleen.

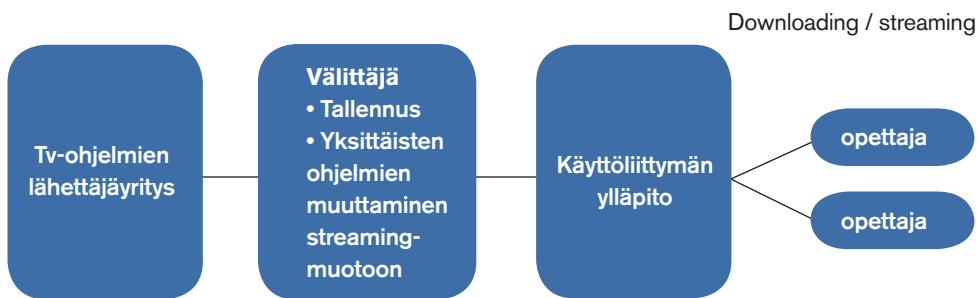
5.4 Välittäjä

Seuraavassa esitetään erilaisia teknisiä vaihtoehtoja, joilla av-aineistojen välittäminen oppilaitoksiin voitaisiin käytännössä järjestää. Vaihtoehdot on jaettu kahteen eri kokonaisuuteen palvelun järjestämiseen mahdollisesti osallistuvien toimijoiden joukkoa varioimalla.

1. Järjestelyt, joissa tv-ohjelmien lähettäjäyhteyden ja käyttäjän välissä toimii aineiston välittäjä, joka toimii aineiston tallentajana ja kokoajana (vaihtoehdot 5.4.).
2. Järjestelyt, joissa tv-ohjelmien lähettäjäyhteyden aineisto saatetaan käyttäjän saataville ilman välittäjää (vaihtoehdot 5.5.).

¹⁶ Audiovisuaalisen politiikan linjat - Opetusministeriön julkaisu 2005:8.

5.4.1 Valtakunnallisella välittäjällä mediapalvelin

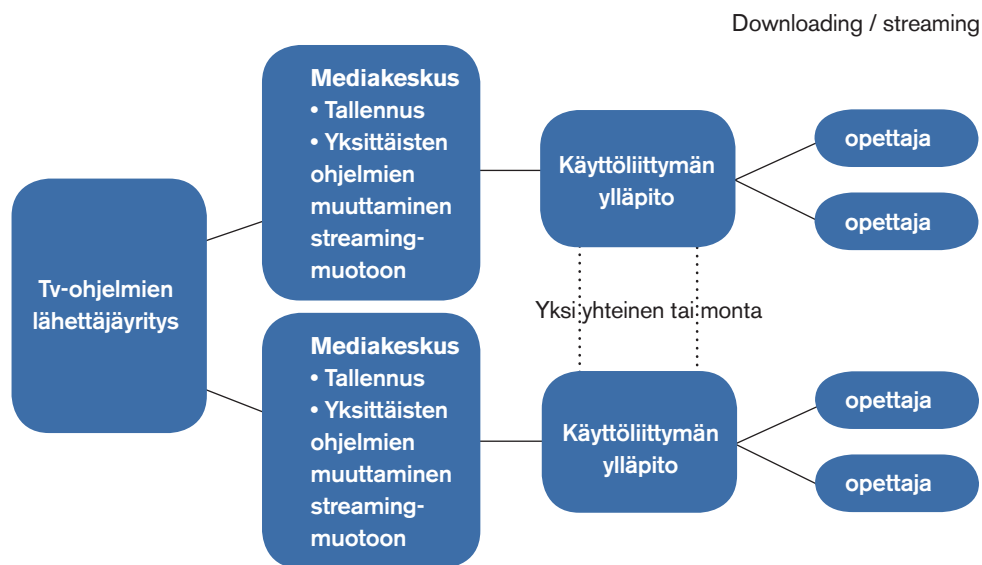

Tässä mallissa välittäjä tallentaa televisio-ohjelmien lähettäjäryitysten lähettämää televisio-ohjelmaa. Mikäli ohjelmat saatetaan käyttäjien saataviin streaming-tekniikalla, ohjelmat tulee muuttaa siihen sopivaan muotoon streaming-palvelimelle. Käyttäjille näkyvä osa palvelusta on käyttöliittymä, joka voisi olla välittäjän tai muun toimijan järjestämä palvelu. Opettajat löytävät haluamansa ohjelmat käyttöliittymän avulla, ja lataavat ohjelmat koneelleen tai saavat ne katsottavakseen streaming-tekniikalla.

Perinteisessä asiakas-palvelin -mallissa sisällön käyttäjä saa materiaalin yhdestä lähteestä. Ongelmana tässä mallissa on, että palvelinkapasiteetti voi loppua kesken mikäli useat käyttäjät hakevat yhdeltä palvelimelta aineistoa samanaikaisesti. Hajautetussa verkossa aineisto on saatavissa useista lähteistä, eikä yhden palvelimen kaatuminen vaikuta aineiston saatavuuteen.

Mallin mukainen toiminta näyttäisi olevan 14 §:n soveltamisalan piirissä.

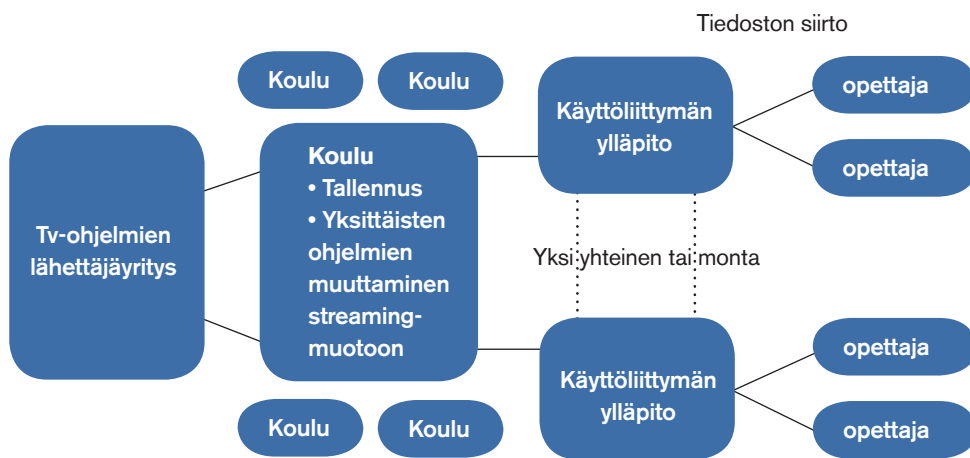
5.4.2 Alueellisilla välittäjillä mediapalvelimet

Tässä mallissa välittäjän tehtävänä on tallentaa ja koota ohjelmia mediapalvelimelle, josta aineisto välitetään käyttäjille. Välittäjä tallentaa ohjelmia, muuttaa ne tarvittaessa streaming-muotoon ja saattaa mediapalvelimelle käyttäjien saataviin. Alueellisten välittäjien palvelu olisi opettajien käytettävissä joko yhden tai useamman käyttöliittymän avulla. Järjeste-

lyyn voitaisiin tarvita muutamia palvelun järjestäjiä, jotka pystyvät kommunikoimaan sisällöntuottajan ja koulujen kesken, sekä hankkimaan tarvittavaa ohjelmistoa. Alueellisten toimijoiden järjestämä ohjelmien välitystoiminta näyttää olevan 14 §:n sopimuslissensissännöksen soveltamisalan piirissä.

5.4.3 Kouluilla omat palvelimet

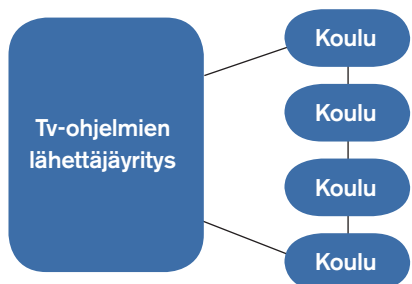
Tässä teknisessä mallissa televisio-ohjelmia tallennetaan koulujen palvelimille, josta ohjelmat ovat välitettävissä edelleen opettajille. Tämän mallin toteuttaminen edellyttää kouluilta palvelimien ja käyttöliittymän rakentamista ja niiden ylläpitoa. Kouluissa pitäisi olla myös riittävä tekninen osaaminen. Koulujen taloudellisten resurssien rajallisuus saattaa vaikeuttaa tämän mallin toteuttamista. Mallin mukainen toiminta on 14 §:n soveltamisalan piirissä.

5.5 Opettajien oma tallennus

5.5.1 Opettaja tallentaa omaan käyttöönsä

Tässä mallissa opettajat tallentavat suoraa televisiolähetystä jollekin alustalle. Tallentaminen vaatii oppilaitoksilta investointeja laitteisiin. Kouluilla tulisi olla palvelintietokone, sekä jonkinlainen verkkoratkaisu, esimerkiksi langaton tai langallinen internetyhteys. Ohjelmien käyttöön sopivat nyt käytössä olevat vakio-ohjelmistot. Opettajat voisivat sähköisen ohjelmaoppaan avulla syöttää palvelimelle tiedon siitä, mitä ohjelmia he haluavat tallentaa, jonka jälkeen ohjelmat tallennetaan automaattisesti kovalevylle. Toiminta on 14 §:n soveltamisalan piirissä ja mahdollista jo voimassaolevan opetusnauhoitus sopimuksen mukaan.

5.5.2 Koulujen välinen vertaisverkko

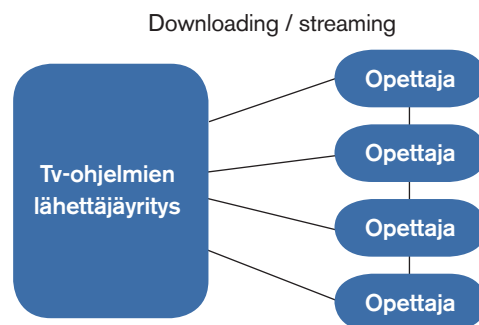

Tässä mallissa tv-ohjelmien lähettäjäryitykset saattavat koulujen väliseen suljettuun vertaisverkkoon televisio-ohjelmia. Hajautettu vertaisverkkomalli poikkeaa rakenteeltaan edellä esitellyistä keskitetyn hallinnon järjestelmistä siten, että vertaisverkkojärjestelmässä on useampia aineistolähteitä, kun taas keskitetyn hallinnon järjestelmissä on vain yksi aineistoja välittävä lähde. Vertaisverkkomallissa ei ole kiinteitä palvelimia tai asiakkaita, vaan jokainen verkkoon kytketty kone toimii sekä palvelimena että asiakkaana verkon muille koneille. Koulujen välisessä vertaisverkossa ohjelmien alkuperäisenä välittäjänä käyttäjille voisi toimia yksi tai useampi sisällöntuottaja. Sisällön tallentaminen tapahtuisi keskitetysti, ja varsinainen välittäminen tapahtuisi käyttäjien välillä.

Yksi mahdollinen tapa järjestää välittäminen on tallentaa verkkoon saatettava sisältö *tallennusserverille* kahden viikon ajaksi. Opettajat voivat käydä poimimassa tallennusserveriltä haluamansa ohjelmat ns. *suositteluserverille*, jossa ohjelmat ovat tallennettuina ja kaikkien opettajien käytettävissä kahden vuoden ajan. Vertaisverkkoratkaisuun perustuvassa palvelussa opettajilla on mahdollisuus osallistua palvelun kehittämiseen ja ylläpitoon esimerkiksi kommentoimalla ohjelmia suositteluserverillä. Suositteluserverille rakennetaan *käyttöliittymä*, jonka avulla opettajat voivat halutessaan itse syöttää ohjelmaan liittyvää suositte- lutietoa (vrt. Wikipedia) sekä hakea omassa työssään tarvitsemaansa aineistoa hakusanoilla (opetettava aine, luokkataso, aihe, muiden opettajien suositukset jne.).

5.6 Tv-yhtiöiden mediapalvelimet

Tässä mallissa televisio-ohjelmien lähettäjäryitykset tallentavat lähettämänsä ohjelmat ja siirtävät ne ylläpitämilleen palvelimille, josta ohjelmat ovat opettajien saatavissa. Opettajat voisivat hankkia haluamansa ohjelmat joko downloading- tai streaming-tekniikalla. Televisio-ohjelmien lähettäjäryityksillä on olemassa tekninen valmius ja käytännön kokemusta välittämiseen. Myös metatiedot ovat tehokkaasti saatavilla, sillä tv-ohjelmien lähettäjäryitykset liittävät tietoja digitaalisiin ohjelmiin joka tapauksessa. Tekijänoikeuslain 14 §:n sopimuslisenssijärjestely on käytettävissä tässä mallissa.

6 Yhteenveto

Tässä televisio-ohjelmien digitaalista opetuskäyttöä koskevassa selvityksessä on pyritty hahmottamaan kysymyskokonaisuutta, jota ei ole aikaisemmin tutkittu. Selvityksen on tarkoitus toimia katsauksena siihen miten eri toimijat näkevät opetusnauhoituksen tulevaisuuden digitaalisessa ympäristössä. Selvityksen tarkoitus on tuoda esille uuden teknologian mahdollisuuksia av-aineistojen opetuskäytössä, ja sitä miten nämä mahdollisuudet ovat yhteen sovitettavissa tekijöiden intressien ja tekijänoikeuslain kanssa.

6.1 Tekninen malli

Uusi tekniikka antaa monia eri mahdollisuuksia uudenlaiseen ja tehokkaampaan av-aineistojen käyttöön opetuksessa. Tähän selvitykseen haastatelluilla tekniikan alan asiantuntijoilla on erilaisia näkemyksiä sen suhteen, miten av-aineistojen käyttö tulisi järjestää. Kaksi teknistä päävaihtoehtoa ovat on demand –pohjainen, streaming-tekniikalla toimiva ja aineistojen lataamiseen (downloading) perustuva järjestelmä. Nämä tekniset mallit johtavat myös monelta osin erilaisiin lisensiointi- ja käyttöratkaisuihin.

On huomattava, että käyttöön otettavalla *teknisellä ratkaisulla tulee varmistaa*, että teosten kappaleita välitetään, valmistetaan ja käytetään tekijänoikeuslain 14 §:n 1 momentin mukaisessa opetustarkoituksessa, eikä opetustoimintaan lisensioidut teokset eivät päädy muuhun käyttöön. Laki ei aseta vaatimuksia tekniselle ratkaisulle, mutta käytännössä käytöstä sopimisen

edellytyksenä on, että suojattujen teosten välittäminen tietoverkossa on jollain tavalla kontrolloitua. On tarpeellista pohtia mahdollisesti käyttöön otettavan teknologian jatkuvuutta. Varmuus tulisi myös saada tietojärjestelmän toimimisesta käytännössä.

Nauhoittaminen suorasta televisiolähetyksestä jollekin alustalle (esimerkiksi VHS-kasetille, DVD-levylle tai tietokoneen kovalevylle) tulee jatkossakin olemaan käytetty ja opetusnauhoitus sopimuksen mahdollistama tapa tallentaa televisio-ohjelmia opetuskäyttöä varten.

Tekniikan alan asiantuntijoiden haastatteluissa yhdeksi vaihtoehtoiseksi televisio-ohjelmien tallentamisen ja välittämisen malliksi esitettiin koulujen välistä suljettua vertaisverkkoratkaisua. Vaikuttaa siltä että suljettu vertaisverkkoratkaisu voisi olla lisätutkimuksen arvoinen tekniikka sisältöjen välittämiseen. Vertaisverkkojen käyttöön liittyy kuitenkin tekijänoikeudellisia kysymyksiä, kuten toiminnassa tehtävien teoskappaleiden ja välitystoimenpiteiden määrät sekä tekniset suojakeinot, jotka vaativat jatkoselvitystä.

6.2 Vertaisverkkomalli

6.2.1 Vertaisverkon hyödyt

Suurin osa selvitystä varten teemahaastatelluista tekniikan alan asiantuntijoista pitää vertaisverkkoa erinomaisena ratkaisuna televisio-ohjelmien välittämiseen oppilaitoksiin. Erilaisten av-aineistojen välityksen

määrän kasvaessa uudenlaiset vertaisverkkoratkaisut näyttävät tyydyttävän jakelun kapasiteettitarpeet aiempien palvelinpohjaisten ratkaisujen sijaan. Vertaisverkko on muita verkkoratkaisuja tehokkaampi ja nopeampi tapa jakaa sisältöjä.

Vertaisverkkojakelun kiistaton tehokkuus laillisen välittämisen kanavana voitaisiin hyödyntää jakamalla av-teoksia hallitusti ennalta rajatulla sisällöllä ja suljetuissa käyttäjäryhmissä. Samalla huolehdittaisiin siitä, että teosten tekijänoikeudet tulevat asianmukaisesti huomioon otetuiksi ja että käytöstä maksetaan korvaus.

Asiantuntijahaastattelujen mukaan vertaisverkkoratkaisu sietää vikoja muita verkkoratkaisuja paremmin, sillä aineiston saatavuus ei riipu yhden palvelimen toiminnasta. Vertaisverkossa aineiston saatavuus on parempi kuin yhden aineistolähteen järjestelmässä, koska kaikkien käyttäjien koneet toimivat aineiston mahdollisena lähteenä.

Oppilaitosten välisessä opetusaineistojen välittämisessä verkon olisi parasta olla ulkopuolisilta verkon käyttäjiltä suljettu, jolloin voidaan tehokkaasti minimoida aineiston oikeudeton käyttö. Suljettuun, hajautettuun vertaisverkkoon voidaan liittää monia hyviä vertaisverkkoteknologialle tyypillisiä ominaisuuksia, ja sulkea siitä pois useita avoimissa vertaisverkoissa ilmenneitä ongelmia. Verkossa liikkuva aineisto voidaan pitää halutun kaltaisena esimerkiksi verkkopalvelun hallinnoijan myöntämien digitaalisten sertifikaattien avulla. Kun sisällöntuottajat tarvitsevat palvelun hallinnoijan myöntämän luvan aineiston verkkoon syöttämiseen, aineiston alkuperä voidaan jäljittää. Ohjattu sisällön syöttäminen auttaa pitämään verkossa liikkuvan aineiston helposti tunnistettavassa muodossa.

Vertaisverkkopalveluun olisi luontevaa liittää myös uudenlaisia yhteisöllisiä piirteitä, jotka helpottavat aineiston valintaa ja antavat mahdollisuuden itse tehtyjen aineistojen muiden käyttäjien saataville saattamiseen. Opettajilla on mahdollisuus oppia muiden käyttäjien valinnoista ja uusien aineistojen löytämisen myötä käyttää opetuksessa yhä monipuolisempaa materiaalia.

Vertaisverkkoratkaisuun myönteisimmin suhtautuvien tekniikan alan asiantuntijoiden mukaan järjestely ei vaatisi erityisiä laitehankintoja ja palvelu olisi täysin toteutettavissa nykyisellä teknologialla: Vertaisverkkoteknologia on järkevä sekä yksittäisen käyttäjän kannalta että kansantaloudellisesti, sillä vertaisverkkoteknologian hyödyntäminen jakaa kustannukset koulujen kesken. Vertaisverkkovälittäminen opetuskäyttöä varten olisi hyvä esimerkki vertaisverkko-ohjelmien laillisesta ja hyödyllisestä käyttötarkoituksesta.

6.2.2 Vertaisverkon ongelmat

Osa selvitystä varten haastatelluista asiantuntijoista oli sitä mieltä, että koulujen välinen vertaisverkko ei välttämättä ole paras mahdollinen ratkaisu av-aineistojen välittämiseen opetuskäyttöä varten. Heidän mukaansa vertaisverkko soveltuu parhaiten sellaisten sisältöjen jakelemiseen, joita monet haluavat ladata. Suljetussa verkkopalvelussa käyttäjiä olisi suhteellisen vähän, minkä vuoksi harvinaisten tai vähän käyttäjiä kiinnostavien aineistojen lataaminen olisi hidasta.

Vertaisverkossa ei yleensä ole arkistofunktiota ja aineistosta on käytettävissä vain pieni osa, eikä vanhempaa materiaalia ei yleensä ole tarjolla. Tämän vuoksi jonkun on tehtävä päätös siitä mitä verkon käyttäjiä varten tallennetaan. Järjestelmän hallinnointi, oikeuksien valvonta ja ohjelmiin liitettävän metatiedon syöttäminen ja organisointi voi olla vaikeampaa kuin keskitetyimmässä, yhden tai useamman toimijan tarjoamassa palvelussa.

Osa teemahaastateltavista epäili, että vertaisverkkoratkaisuun perustuva palvelu voi olla mahdotonta toteuttaa oppilaitosympäristössä siksi, että verkkopalvelun ylläpitäminen ja käyttäminen vaativat nopeita verkkoyhteyksiä. Jotkut asiantuntijoista myös epäilivät opettajien kiinnostusta perehtyä teknologiaosaamista vaativan vertaisverkkopalvelun käyttöön. Vertaisverkkoratkaisujen käyttöönottoon suhtaudutaan varauksella myös siksi, että tällä hetkellä niitä hyödynnetään pääasiassa laittomasti yleisön saataviin saatettujen teoskappaleiden välittämiseen.

6.2.3 Esimerkki: BBC:n tutkimus

Britannian yleisradioyhtiö BBC on toiminut edelläkävijänä sisältöjen tietoverkkovälittämiseen perustuvien palveluiden kehittämisessä. BBC-yhtiö on toteutti vuosina 2005–2006 kuluttajille suunnatun käyttötutkimuksen, jossa 5000 henkilön joukolla oli mahdollisuus ladata yhtiön tv- ja radio-ohjelmia tietokoneelle käytettäväksi. Tutkimuksen tarkoituksena oli arvottaa tiettyjen ohjelmien kysyntää ja määrittellä, onko tällä palvelulla vaikutusta kysyntään.

BBC:n mukaan käyttäjät kokivat hyödylliseksi seitsemän päivän ohjelmapuskurin tarjoaman joustavuuden ohjelmien saatavuudessa. Ohjelmia ladattiin usemmiten siksi, että suosikkiohjelmaa ei ollut nähty silloin kun se lähetettiin, ja ohjelma haluttiin katsoa itselle sopivaan aikaan. DRM-ohjelmisto poisti ohjelmat seitsemän päivän kuluttua siitä, kun ne oli esitetty, eivätkä ohjelmat enää olleet käytettävissä. DRM myös esti tiedostojen lähettämisen eteenpäin sekä kopiaamisen toiselle alustalle. Ohjelmien välittämisessä hyödynnettiin vertaisverkkoteknologiaa.

BBC:n toteuttama ohjelmien käyttötutkimus on hyvä esimerkki vertaisverkkojen laillisesta hyödynnämisestä av-aineistojen välittämisessä. Ohjelmien entistä paremman saatavuuden ja käytön helppouden ansiosta ohjelmien käyttömäärät kasvoivat sillä tavoin, että myös vähemmän suositut ohjelmat kasvattivat suosiotaan. Ohjelmien laaja valikoima siis sai aikaan kysyntää myös marginaaliohjelmille (ns. long tail – ilmiö). Vertaisverkkopalveluun tyytyväisissä oli sekä miehiä että naisia eri ikäryhmistä, ja suurin osa heistä oletettavasti oli muita kuin uuden teknologian käytön edelläkävijöitä.¹⁷

6.3 Lisensiointimallit

Tekijänoikeuslain uusi 14 § mahdollistaa teoksen kappaleen valmistamisen sopimuslissenssin nojalla opetuskäyttöön myös digitaalisessa muodossa, sekä näiden teoskappaleiden välittämisen. Lain 14 § antaa mahdollisuuksia lissensoida tekijöiden ja lähioikeuksien haltijoiden oikeuksien osalta kattavasti erilaisia teosten välittämistä ja lataamista sisältäviä teknisiä ratkaisuja. Kehitteillä olevien, uudentyypisten sopimuslissensiointiratkaisujen avulla teoksia voidaan kattavasti hyödyntää myös uudenaikaisissa käyttötilanteissa, kuten verkko-opetuksessa.

Opetuskäyttöä koskevat sopimusjärjestelyt tulevat muuttumaan jatkossa. Lain uuden 14 §:n mukaan opetuskäytöstä voidaan sopia joko nykyisessä keskitetyssä sopimusmallissa, tai käytöstä voidaan sopia hajautetusti useampien käyttäjiä edustavien osapuolten kanssa. On mahdollista, että sopimuksia tehdään tulevaisuudessa koulu- tai jopa opetusryhmäkohtaisesti. Opetuskäytöstä sovittaessa voidaan jatkossa entistä paremmin ottaa huomioon oppilaitosten erityiset tarpeet teosten käyttäjinä. Tasapainoinen lissensiointimalli edellyttää kuitenkin kaikkien eri osapuolten eli lähettäjäyritysten, tuottajien, tekijöiden ja aineistojen käyttäjien intressien huomioon ottamista.

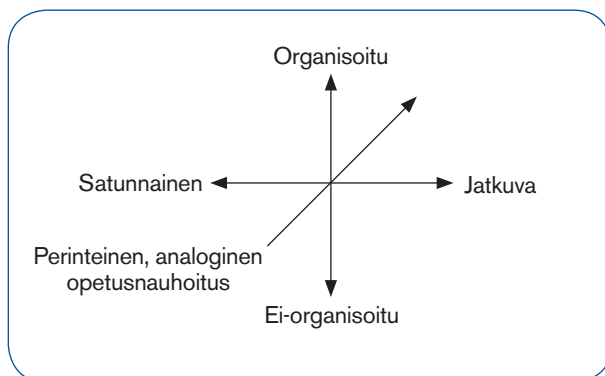
Opetusministeriön sopimuslissenssijärjestöksi hyväksymä toimija voi myöntää oikeudenhaltijoiden puolesta kollektiivisen luvan tekijänoikeuslain 14 §:ssä tarkoitettuun teoksen kappaleen valmistamiseen opetus- ja tutkimuskäyttöä varten. Luvan saaja saa valmistaa kappaleet ainoastaan opetus- ja tutkimuskäyttöön. Koska tekijänoikeuslaissa tai lain esitöissä ei ole tarkemmin rajattu sitä, kuka voi olla 14 §:ssä tarkoitettu luvan saaja, luvan myöntäminen sekä luvan tarkemmat ehdot sovitaan tilannekohtaisesti ja huomioon ottaen sopimusosapuolten intressit.

¹⁷ BBC on mukana myös Creative Archive – hankkeessa, jossa on saatettu yleisön saataville sisältöjä erilaisista arkistoista Creative Archive – lissenssin ehtojen mukaisesti. Creative Archive – lissensioinnilla on pyritty korjaamaan arkistomateriaaliin kohdistuvien oikeuksien saatavuuteen liittyviä ongelmia. Arkistojen sisältö on käyttäjien käytettävissä vertaisverkkotekniikan avulla.

Käyttöön otettavasta teknisestä ratkaisusta riippuen 14 §:n mukaiseen toimintaan lupia tarvitsevia käyttäjiä voi olla useampia kuin yksi. Mikäli aineistoja ryhdytään välittämään tietoverkkojen välityksellä oppilaitoksiin, välitysketjussa voi tapahtua useampia tekijänoikeudellisesti relevantteja välittämisen tilanteita, joihin tulisi hankkia lupa oikeudenhaltijoilta. On myös mahdollista, että välittämisen ketjussa teoksesta valmistetaan useampi kuin yksi kappale. Uudet käyttötilanteet on kartoitettava, jotta käyttö voidaan lisensoida oikein.

6.4 Opetuskäytön muutosprosessi

Seuraavassa kuvassa on esitetty näkemys uuden sovimuslisen sisäisen ja teknologian mahdollistamasta opetusnauhoituksen muutosprosessista.

Opetusnauhoituksen kehityksen mahdollinen suunta

Nykymuotoinen opetusnauhoitusjärjestely on mahdollistanut av-aineistojen tehokkaan hyödyntämisen analogisessa käyttöympäristössä, jossa opettajat valitsevat opetuksessa käyttämänsä televisio-ohjelmat melko satunnaisesti ja ei-organisoidusti. Analoginen tekniikka on edellyttänyt opettajalta tv-ohjelmiston ennakoivaa seuraamista opetuskäyttöön sopivien ohjelmien löytämiseksi ja näiden ohjelmien nauhoittamista omaan videokirjastoonsa. Digitaalitekniikka

tarjoaa kuitenkin uusia mahdollisuuksia tehostaa av-aineistojen käyttöä. Digitaalinen tekniikka muun muassa vapauttaa opettajan oman videokirjaston rakentamisesta ja ylläpidosta mahdollistamalla ohjelmien keskitetyn tallennustoiminnan. Av-aineistot ovat digitaalisessa muodossa opettajien käytettävissä analogisia aineistoja joustavammin ja tehokkaammin.

Ohjelmapankin myötä ohjelmia voidaan käyttää entistä suunnitellummin, opetuksen tavoitteet huomioon ottaen. Varsinaisen sisällön entistä tehokkaamman välittämisen lisäksi tietoverkot mahdollistavat myös muita uusia asioita, kuten opettajien välisen yhteydenpidon, teosten suosittelun ja opettajien itse tekemän opetusaineiston välittämisen. Mikäli ohjelmat ovat haettavissa joustavasti opetuksen valmistelun yhteydessä, ohjelmat toimivat aidosti opetuksen resursseina, ja av-aineistoista tulee entistä kiinnostavampi opetusväline. Ohjelmien saatavuuden parannuttua av-aineistoja saatetaan käyttää opetustarkoituksessa entistä enemmän. Ohjelmapankin käyttöala voisi olla teknisesti laajennettavissa myös muiden kuin televisiossa lähetettyjen av-välittämiseen.

Ohjelmapankki voisi myös vähentää tallenteiden tekemisestä ja jakelusta aiheutuvia kustannuksia pitkällä tähtäimellä. Kunnalliset mediakeskukset ylläpitävät tällä hetkellä videokirjastoja, josta oppilaitokset voivat lainata VHS-kasetteja. Digitaalisen ohjelmapankin käyttöön ottamisen myötä tarve fyysisten videotallenteiden käsittelyyn, kuljettamiseen ja säilyttämiseen vähenisi.

Ohjelmiin kohdistuvien tekijänoikeuksien valvonta, ohjelmien käytön kontrollointi ja käytön seuranta voisivat helpottua, mikäli tv-ohjelmat hankittaisiin verkon yli digitaalisesta ohjelmapankista. Televisio-ohjelmapankin käyttöönotolla ohjelmien käyttöä voitaisiin seurata nykyistä järjestelmää tehokkaammin.

6.5 Jatkotutkimukset

Tässä selvityksessä saadun tiedon perusteella mielenkiintoisena jatkotutkimuksen kohteena voisi olla sen selvittäminen, miten av-aineistojen jakelu opetusympäristössä voitaisiin toteuttaa suljetun vertaisverkon avulla. Tähän liittyvää teknologista ja konseptuaalista kehitystyötä tekevät tällä hetkellä Helsinki Institute of Information Technology (HIIT) ja Taideteollinen korkeakoulu (TaiK). Kopiosto, Helsingin kaupungin mediakeskus, HIIT ja TaiK ovat käyneet keskusteluja, joiden tavoitteena on ollut löytää oikeudenhaltijoita ja käyttäjiä tyydyttävä ratkaisu digitaaliseen kappaleen valmistamiseen opetusympäristössä.

Jotta voidaan tutkia sitä miten opetusnauhoitus olisi käytännössä toteutettavissa täysin digitaalisessa ympäristössä, tulisi tätä tarkoitusta varten rakentaa konkreettinen testiympäristö (lisenssilaboratorio). Testin avulla voitaisiin saada ensikäden tietoa siitä, miten opettajat käyttäisivät hyväkseen uuden teknologian tarjoamia mahdollisuuksia opetuksessa. Tämän tyyppinen laboratorioympäristö antaisi mahdollisuuksia kehittää käytännössä toimivia tekijänoikeuksien lisensiointijärjestelyjä täysin digitaalisessa ympäristössä.

Haastateltavat

Johtaja Liisa Huovinen, Helsingin kaupungin opetusvirasto, Mediakeskus.

Tutkija Vesa Kantola, Helsinki Institute of Information Technology/ Teknillinen korkeakoulu.

Tekijänoikeusasiamies Marko Karo, Taideteollinen korkeakoulu.

Research group leader Kari-Hans Kommonen, Taideteollinen korkeakoulu, Medialaboratorio.

Lakimies Taina Kämäräinen, Gramex ry.

Johtaja Jukka Liedes, Opetusministeriö.

Pääsihteeri Kirsi Niittyinperä, Tuotos ry.

Lakiasiaintohtaja Kirsi-Marja Okkonen, Yleisradio Oy Ab.

Tutkija Olli Pitkänen, Helsinki Institute of Information Technology.

Tutkija Tommo Reti, Helsinki Institute of Information Technology.

Projektipäällikkö Lassi Tasajärvi, Pixoff.

Sopimuspäällikkö Vappu Verronen, Teosto ry.

Professori, Laboratorion johtaja Petri Vuorimaa, Teknillinen korkeakoulu,
Tietoliikenneohjelmistojen ja multimedian laboratorio.

LIITE 1

Opetusministeriö ja Kopiosto ry 28.6.2005

Lisenssilaboratorio-hanke/ tv – ohjelmien digitaalinen opetuskäyttö

Teemahaastattelut

1. Mitä uusia mahdollisuuksia teknologian kehitys avaa av-aineistojen käytölle opetusympäristössä
 - a. Opetusnauhoitus/ -tallennus
 - b. Muu käyttö (kuten keskitetty tallenteiden lainaaminen/ välittäminen verkossa)
 - c. Näkemys on demand palveluiden merkityksestä jatkossa
2. Näkemys television-ohjelmien opetuskäytöstä tulevaisuudesta
 - a. Oppilaiden tarpeet
 - b. Oppilaitosten ja opettajien tarpeet
 - i. Eri ohjelmatyyppien merkitys
 - c. Kotimaisen ja ulkomaisen aineiston merkitys
 - d. Haastateltavan oman organisaation visio / rooli
 - e. Onko haastateltavalla organisaatiolla meneillään/ suunnitteilla tv-ohjelmien opetuskäyttöön liittyviä hankkeita
3. Tekijänoikeudelliset näkökulmat
 - 3.1. Mitä tekijänoikeudellisia haasteita näet av-aineistojen opetuskäyttöön liittyen?
 - 3.2. Mitä tekijänoikeuksia edustamallasi organisaatiolla on opetuskäytön osalta?
 - 3.3. Miten tekijänoikeuslain 14 §:n sopimus lisenssin tarkoittama lisensiointijärjestely voitaisiin televisio-ohjelmien kohdalla parhaiten toteuttaa?
4. Erityiskysymykset liittyen aineistojen alkuperämaihin
 - a. Kotimainen/ ulkomainen aineisto
 - b. Oikeuksien hallinnointiin liittyvät erityispiirteet
5. Miten tekijänoikeudelliset kysymykset tulisi mielestäsi ratkaista av-aineistojen opetuskäytön osalta?
6. Hinnoittelu
 - Haastateltavan näkemykset opetuskäytön hinnoittelusta
 - referenssihintaa; kuinka paljon
 - maksun kohdentaminen; kuka maksajana
 - miten kerätty korvaukset tulisi jakaa eri oikeudenhaltijoiden kesken

Mikä on mielestäsi tärkein yksittäinen kysymys av-aineistojen opetuskäytön tulevaisuuteen liittyen?

Haastattelun täydentäminen – voinko palata asiaan, jos tarvetta ilmenee?

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2006 ilmestyneet

- 1* Toiminta- ja taloussuunnitelma 2007–2011
- 2 Selvitys Suomen IB-lyöppilaiden koetuloksista ja IB-tutkinnolla korkeakouluihin sijoittumisesta
- 3 Kuka ostaisi sivistystä; Raportti kirjastopalveluiden määrittelystä sopimusohjausjärjestelmässä
- 4 Korkeakouluopetus kestäväksi; Opas YK:n kestävää kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmentä varten
- 5 International Evaluation of the National Archives Service of Finland
- 6 Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010
- 7* Opetusministeriön hallinnonalan ammattikorkeakoulujen EU:n rakennerahastohankkeiden laadun arviointi aluevaikutusten kannalta
- 8 Koulutus ja tiede Suomessa
- 9 Suomi, Aasia ja kansainvälinen yhteistyö
- 10 Liikuntatoimi tilastojen valossa; Perustilastot vuodelta 2004
- 11 Opetusministeriön toimintakertomus 2005
- 12 Tekijänoikeudella suojattujen aineistojen käyttötarpeet oppilaitoksissa
- 13* Lika tillgång till konst och kultur; Undervisningsministeriets åtgärdsprogram 2006–2010
- 14 Utbildning och forskning i Finland
- 15 Education and Science in Finland
- 16 Bildung und Wissenschaft in Finnland
- 17 L'éducation, la formation et les sciences en Finlande
- 18 Ammattien kutsu; Ammattikorkeakoulut ja estetiikka
- 19 Participating student – co-active School
- 20 Suomi-koulujen toimintaedellytysten kartoitus
- 21 Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2005
- 22 Perusopetuksen opetussuunnitelmaudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen
- 23* Audiovisuaalisen alan verkko- ja virtuaalipalveluiden kartoitus; Seurantaraportti
- 24 Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle
- 25 Statsrådets utbildningspolitiska redogörelse till riksdagen
- 26 OECD/IMHE – Supporting the contribution of higher education institutions to regional development; Self-evaluation report of the Jyväskylä region in Finland
- 27 Koulutus ja kulttuuri 2005. Opetusministeriön vuosikatsaus
- 28 Culture and Education 2005. Ministry of Education annual report
- 29 Utbildning och kultur 2005. Undervisningsministeriets årsöversikt
- 30 Yliopistot 2005; Vuosikertomus
- 31 Universities 2005; Annual Report
- 32 Universitetet 2005; Årsberättelse
- 33 NOSTE-ohjelman vuosiraportti 2005
- 34 Muodostetaan Radio- ja televisioarkisto; Kansallinen audiovisuaalinen muistiorganisaatio
- 35 Tekijänoikeudella suojattujen teosten käyttö ja käyttötarpeet valtionhallinnon sisäisessä tiedotuksessa
- 36 Aikuiskoulutuksen vuosikirja; Tilastotietoja aikuisten opiskelusta 2004
- 37* Yliopistotilastot 2005; Taulukoita KOTA-tietokannasta
- 38* Universitetsstatistik 2005; Tabeller ur KOTA-databasen 2005
- 42 Ammattikorkeakoulut 2005; Taulukoita AMKOTA-tietokannasta, Yrkeshögskolorna 2005; Tabeller ur AMKOTA-databasen
- 43 Yksitoista askelta luovaan Suomeen; Luovusstrategian loppuraportti

* Ei painettu, vain verkossa

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisut ovat maksuttomia,
julkaisuja voi tiedustella:
Kopioisto
puhelin / telefon (09) 4315 2357
www.kopioisto.fi

ISBN 952-485-239-X (nid.)
ISBN 952-485-240-3 (PDF)
ISSN 1458-8110